

IJTIMOIIY KORXONALARNI SOLIQQA TORTISHDA XORIJIY TAJRIBA VA O‘ZBEKISTON AMALIYOTI

Yerjanov Shohrux Kabil o'g'li

*O'zbekiston Respublikasi Bank moliya akademiyasi
magistratura bosqichi tinglovchisi*

Anotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy korxonalarni soliqqa tortishning nazariy asoslari, xorijiy mamlakatlar tajribasi va O'zbekiston amaliyoti o'rganiladi. Jumladan, rivojlangan davlatlar – Buyuk Britaniya, Italiya, AQSh, Janubiy Koreya va boshqalarda ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun soliq yengilliklari, subsidiya mexanizmlari, grantlar va soddalashtirilgan hisobot tizimlari qanday joriy etilganiga to'xtalinadi. O'zbekiston amaliyotida esa ijtimoiy korxonalarni belgilash, ularni soliqqa tortish mexanizmlarining shakllanishi, mavjud qonunchilik asoslari va ularni takomillashtirish yo'nalishlari tahlil qilinadi. Maqola yakunida xorijiy tajribani O'zbekistonda qo'llash bo'yicha tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ijtimoiy tadbirkorlik, ijtimoiy korxona, soliq siyosati, xorijiy tajriba, soliq yengilliklari, qonunchilik, O'zbekiston amaliyoti.

Bugungi kunda ijtimoiy tadbirkorlik zamonaviy iqtisodiy rivojlanish modelida alohida o'rin egallab, ijtimoiy tengsizlikni kamaytirish, muhtoj qatlamlarga xizmat ko'rsatish va jamiyatdagi dolzarb muammolarni hal qilishda muhim vosita sifatida qaralmoqda. Mazkur faoliyat turining barqaror rivojlanishi, ayniqsa, ularni soliqqa tortish tizimi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ijtimoiy korxonalarga nisbatan adolatli, moslashuvchan va rag'batlantiruvchi yondashuvlarni talab etadi.

Dunyoda turli davlatlar ijtimoiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash maqsadida soliq siyosatida bir qator innovatsion choralarni joriy qilgan. Xususan, Buyuk Britaniyada "Community Interest Company" (CIC) maqomi bilan tan olingan ijtimoiy korxonalar uchun alohida soliq yengilliklari mavjud bo'lsa, Italiya va Fransiyada esa ijtimoiy foyda keltiruvchi faoliyatlar alohida soliqqa tortish tartibiga ega. AQShda esa notijorat ijtimoiy korxonalar 501(c)(3) maqomi asosida bir necha soliqlardan ozod etilgan.

O'zbekiston Respublikasida ham so'nggi yillarda ijtimoiy tadbirkorlikni rag'batlantirish va uni iqtisodiyotning to'laqonli subyekti sifatida rivojlantirish bo'yicha qator tashabbuslar ilgari surilmoqda. 2021-yilda "Ijtimoiy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi bu sohada muhim huquqiy asos yaratdi. Biroq hali-hamon ijtimoiy korxonalarni soliqqa tortish tartibida aniqlik va ixtisoslashgan mexanizmlar yetarli emas.

Ushbu maqola doirasida xorijiy davlatlarning ijtimoiy korxonalarni soliqqa tortishdagi ilg'or tajribalari tahlil qilinadi va ular asosida O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqiladi. Soliq yengilliklari, subsidiya siyosati va soddalashtirilgan

tartiblarning ijtimoiy korxonalar rivojiga ta'siri tahliliy yondashuv asosida ko'rib chiqiladi. Maqsad — mamlakatda ijtimoiy tadbirkorlikni yanada rag'batlantirish va ularning faoliyatini soliq siyosati orqali qo'llab-quvvatlashdir.

Ijtimoiy tadbirkorlik faoliyatini soliqqa tortish masalasi ko'plab davlatlar tajribasida alohida e'tiborga olinadi. Chunki bu turdagi tadbirkorlik klassik biznesdan farqli o'laroq, nafaqat foyda ko'rishga, balki jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal etishga qaratilgan. Shu sababli ijtimoiy korxonalarni soliqqa tortishda ularning ijtimoiy missiyasini e'tiborga olgan holda imtiyozli, soddalashtirilgan yoki bosqichma-bosqich tartiblar joriy qilinadi. Bu amaliyotlar O'zbekiston sharoitida ham o'rganilishga va moslashtirilishga muhtojdir.

Buyuk Britaniya tajribasida ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari "Community Interest Company" (CIC) shaklida faoliyat yuritadi. Ushbu korxonalar foyda olish bilan birga, jamiyatga foyda keltirishni maqsad qiladi. CIC maqomidagi korxonalar daromad solig'ining muayyan qismini to'lashdan ozod etiladi, grantlar olishga ruxsat beriladi, aktivlarining yo'naltirilishi qat'iy nazorat qilinadi. Bu tizim ijtimoiy maqsadlarga xizmat qiluvchi biznesni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlashni ta'minlaydi.

Italiyada esa ijtimoiy korxonalar "impresa sociale" maqomida ro'yxatdan o'tadi. Ular sog'liqni saqlash, ta'lim, ijtimoiy xizmatlar, bandlikni ta'minlash kabi sohalarda faoliyat yuritadi. Davlat bu subyektlarga daromad solig'ining pasaytirilgan stavkasini qo'llaydi, soliq to'lovlarida chegirmalar beradi va soddalashtirilgan hisobot tartibini tatbiq etadi. Shuningdek, ularni davlat xaridlari tizimiga kiritish orqali barqaror daromad olish imkoniyati yaratiladi.

AQShda notijorat ijtimoiy korxonalar 501(c)(3) maqomi ostida faoliyat yuritib, daromad solig'idan ozod etiladi. Ular hukumatdan subsidiya va grantlar olish huquqiga ega. Shuningdek, ularning foydasi aksiyadorlarga yoki tashkilotchilarga emas, balki ijtimoiy maqsadlar yo'lida qayta investitsiya qilinishi shart hisoblanadi. Bu yondashuv ijtimoiy korxonalarni soliqqa tortishda nafaqat moliyaviy, balki huquqiy mexanizmlarning integratsiyasini ham ta'minlaydi.

Janubiy Koreya tajribasida esa ijtimoiy korxonalar maxsus davlat reyestriga olinadi va ularning faoliyati doimiy monitoring qilinadi. Soliq yengilliklari bilan birga ularga ish o'rirlari yaratganlik uchun qo'shimcha rag'batlantiruvchi mexanizmlar beriladi. Bu holatda soliq siyosati bandlik siyosati bilan birlashtirilgan bo'lib, davlat tomonidan ijtimoiy funktsiyalarni xususiy subyektlar orqali bajarishga turtki beradi.

O'zbekistonda esa ijtimoiy tadbirkorlik nisbatan yangi tushuncha hisoblanadi. 2021-yil 22-aprelda "Ijtimoiy tadbirkorlik to'g'risida"gi Qonun qabul qilinib, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari tushunchasi, ularning faoliyat yo'nalishlari, imtiyozlari belgilandi. Biroq amaliyotda ularni soliqqa tortish bo'yicha aniq normativ-huquqiy asoslar yetarli emas. Masalan, amaldagi Soliq kodeksida ijtimoiy tadbirkorlik subyektlari uchun alohida soliq rejimi yoki yengilliklar ko'zda tutilmagan. Shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlar ko'pincha klassik kichik biznes subyekti sifatida

ko'riladi va umumiy soliq tartiblariga bo'ysundiriladi. Bu esa ularning moliyaviy barqarorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadi, chunki ularning daromadlari cheklangan, foydaning katta qismi ijtimoiy loyihalarga yo'naltiriladi. Shu bois, ular uchun umumiy soliq yuki yuqori bo'lib qolmoqda.

Tahlillar shuni ko'rsatmoqdaki, ijtimoiy korxonalarni samarali qo'llab-quvvatlash uchun quyidagi yondashuvlar O'zbekiston sharoitiga moslashtirilishi mumkin: birinchidan, soliq yengilliklarini faqat foyda ko'rishga emas, balki ijtimoiy natijadorlik ko'rsatkichlariga qarab berish; ikkinchidan, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlarini alohida soliq toifasiga ajratish va ular uchun yengillashtirilgan tartiblarni joriy qilish; uchinchidan, ijtimoiy korxonalarga davlat xaridlari va subsidiyalarda ustuvorlik berish.

Ijtimoiy korxonalarni belgilash mezonlarini aniq va ochiq shakllantirish lozim. Bu mezonlar asosida ularga soliq yengilliklarini avtomatik tarzda berish imkoniyati yaratilsa, ularning rasmiy sektor bilan ishlashga bo'lgan qiziqishi ortadi va xufiy faoliyat kamayadi. Shuningdek, soliq imtiyozlari vaqtincha emas, balki uzoq muddatli bo'lishi va ularning samaradorligi bo'yicha muntazam monitoring tizimi joriy etilishi zarur.

Yuqoridagi asoslar O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda soliq siyosatining tutgan o'rnini mustahkamlash, mavjud resurslardan samarali foydalanish va davlat-xususiy sheriklikni kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Shu bois, xorijiy tajriba asosida milliy yondashuvlar ishlab chiqilishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy tadbirkorlik – bu nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qiluvchi zamonaviy tadbirkorlik shaklidir. Uni soliqqa tortishda xorijiy tajriba shuni ko'rsatmoqdaki, davlat tomonidan beriladigan soliq yengilliklari, soddalashtirilgan tartiblar va subvensiyalar orqali ijtimoiy korxonalar faoliyati samarali qo'llab-quvvatlanadi. Buyuk Britaniya, AQSh, Italiya, Janubiy Koreya kabi mamlakatlar tajribasi ijtimoiy tadbirkorlikni iqtisodiy tizimning muhim elementi sifatida tan olganini ko'rsatadi.

O'zbekiston amaliyotida ijtimoiy tadbirkorlik qonunchilik darajasida tan olingan bo'lsa-da, soliq siyosati darajasida hali to'laqonli va maqsadli yondashuv shakllanmagan. Ayni paytda, ijtimoiy tadbirkorlik subyektlariga alohida soliq rejimini joriy etish, foyda emas, balki ijtimoiy natijadorlikni baholashga asoslangan yengilliklar berish zarur. Bundan tashqari, davlat xaridlari, grantlar va subsidiyalar orqali ijtimoiy korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlari kuchaytirilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ijtimoiy tadbirkorlikni rivojlantirishda soliq mexanizmlarining maqsadli isloh qilinishi va xorijiy ilg'or tajriba asosida milliy model ishlab chiqilishi dolzarb va strategik ahamiyatga egadir. Bu esa davlatning ijtimoiy siyosatini iqtisodiy vositalar bilan muvofiqlashtirishda muhim qadamlardan biri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий тадбиркорлик тўғрисида”ги Қонуни. 22.04.2021.
2. Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодекси. 30.12.2019.
3. Dees, J. G. (1998). The Meaning of Social Entrepreneurship. Stanford University.
4. OECD (2020). Social Enterprises and their Ecosystems in Europe.
5. Kerlin, J. A. (2010). A Comparative Analysis of the Global Emergence of Social Enterprise. Voluntas.
6. European Commission (2016). Social Enterprises and the Social Economy.
7. United Kingdom Companies House. Guidance on Community Interest Companies (CICs).
8. U.S. Internal Revenue Service (IRS). Tax-Exempt Status for 501(c)(3) Organizations.
9. Italian Law on Social Enterprises. Legislative Decree No. 155/2006.
10. Korean Social Enterprise Promotion Act, 2007.